OSMANLI AHLAK VE SECİYESİ

Osmanlıda Ahlak Anlayışı

- İstanbul'dan Viyana'ya doğru giden İslam ordusu, Belgrad yakınlarında, bir subaşında, mola veriyor. Çeşme, abdest alan, kaplarına su koyan askerlerle doludur. Yakındaki bir kilisenin papazı, güzel kızları süsleyip ellerine birer kab verip, çeşmeye gönderiyor ve kendisi de pencereden gizlice seyrediyor.
- Kızlar gelince, askerler hemen kenara çekiliyor. Kızlar rahatça doldurup kiliseye dönüyorlar. Papaz, İslam askerlerinin bu güzel ahlâkını, faziletini, edebini ve merhametini görünce, (Bu ordu hiç yenilmez. Boş yere kanınızı dökmeyin!) diyerek haçlı kumandanlarına haber göndermiştir.

- M. de Thevenot isimli seyyah “Relation d’un Voyage fait au Levant” isimli eserinde Osmanlı’nın ahlak ve seciyesini şöyle aktarmaktadır:
- Hıristiyanlık aleminde bir çok kimseler Türklerin şeytani mahluklar, barbarlar ve dinsiz insanlar olduklarını zannederlerse de, Türkleri görmüş ve onlarla görüşmüş olanlar büsbütün başka kanaat taşırlar. Zira Türklerin iyi insan oldukları ve kendimize yapılmasını istediğimiz muamele ne ise başkalarına karşı da aynen öyle davranmamızı icap ettiren ilahi kanunlara tamamen riayet ettiklerin muhakkaktır.
- Kendileri namuslu oldukları gibi Hıristiyan, Yahudi ve Rumlardan olan bütün yabancılara da hürmet ederler. Bir Müslümanı kandıranın günah olduğu kadar Hristiyan’ı da kandırmanın da günah olduğuna inanırlar. Burada, Türklerin frenklere karşı kötü muamele ettiklerine dair bir soru ile karşılaşacağımı biliyorum. Ancak şu da muhakkaktır ki, onları bu hareketlere teşvik edenler yine hıristiyanlarla Yahudilerdir.

- Çok dindar, insaniyetli ve şefkatlidirler. Din gayretleri çok yüksek olduğu için islamiyeti baştan başa kainata yaymak isterler. Eğer bir hıristiyana karşı hürmet ve muhabbet hissedecek olurlarsa, hemen ona Müslüman olmasını teklif ederler. Padişahlarına, büyüklerine son derece bağlıdırlar. Kendi ülkelerine ihanet edip, hıristiyanlarla işbirliği eden hiçbir Türk'e tesadüf edilmez. Birbirleriyle dövüşmezler. Bu sebeple şehirlerde kılıç taşınmaz. Bunun sebebi de içki içmemeleri ve kumar oynamamalarıdır. İçki içen, afyon çekenler itibar görmezler. Türkler şarap içmezler. Eğer aralarında kavga çıkacak olursa, yanındakiler hemen ayırır ve mahkemeye başvurmak suretiyle haklı haksız ortaya çıkar.

Osmanlı’da Temizlik

- “Temizlik îmânın yarısıdır!” hadîs-i şerîflerini nefis hüsn-i hatlarla yazarak evlerinin ve ibâdethânelerin duvarlarına asan Osmanlılar, bunları daha ziyâde gönüllerine yerleştirerek kendilerine şiâr ve düstur edinmişlerdir. Bu temizlik, hem maddî hem de mânevî olarak gerçekleştirilmiştir. Çünkü temizlik, dînî vazîfelerle iç içedir. Günde beş vakit namaz için abdest alınmak suretiyle yüzler, eller, ayaklar ve ağızlar mütemâdiyen temizlenmiş olurdu. Ayrıca her yemekten evvel ve sonra mutlakâ eller yıkanırdı.
- Temizlik husûsunun kusursuz olması için köylere varana kadar her tarafta hamamlar yapılmıştır. Türk evleri, son derece temizdir. Ayakkabılarla aslâ içeri girilmez. Her yer, namaz kılınabilecek derecede pırıl pırıldır. Evlerde hayvan beslemek diye bir şey yoktur. Hattâ kuş bile sokulmaz. Bu güzel hasletlerin tabiî bir neticesidir ki Osmanlılar, umûmiyetle gürbüz yapılı, kuvvetli kimseler olarak tebârüz etmiştir.

Batılıların kendi ifâdeleriyle o dönemdeki temizlik mahrûmu obur Avrupa'nın tek bir şehrinde bile bütün Osmanlı mülkünden daha çok sakat ve biçimsiz insanlar vardı.

- Meşhur Louvre (Luur) sarayında helânın unutulmuş olması, o zamanki Avrupa'nın temizlik husûsundaki hâlini ortaya koymak için kâfîdir. Nitekim bir zamanlar Fransa'da şemsiyenin ve topuklu ayakkabıların sokağa atılan kirli sulardan korunmak için kullanılmış olduğu da rivâyetler arasındadır.

******

- Tavernier:
- "Türkiye'de sofradan kalkılır kalkılmaz mutlakâ ellerle ağızlar yıkanır. Önünüze sıcak suyla sabun getirilir. Büyüklerin konaklarında ya gül suyu veya güzel kokulu başka bir su da ikrâm edilir. Bunlarla da mendilinizin bir ucunu ıslatırsınız." der.

******

- Durdent:
- “Türkler, dînî bir vazîfe olarak günde beş vakit namaz kılmak ve birçok defa abdest almakla mükelleftirler. Onlar bu şekilde rûhen de temizleneceklerine inanırlar.” der.

******

- Dr. Brayer:

“Osmanlı, yıkanıp temizlenmeyi hiçbir zaman ihmâl etmez. Tâkatten düşse bile çocukları, uşakları veya hanımı vasıtasıyla yıkanıp temizlenir. Öldüğü zaman da cenâzesi bile şeriât ahkâmına göre yıkanıp temizlenmeden tabutuna konulmaz.

Oysa Avrupalılar, hastalandıklarında veya tâkatten düştüklerinde temizlik kaygısını umûmiyetle unutuverirler. Ölünce de evinde

bulunabilen en kötü beze sarılıp dikildikten sonra tabuta konulurlar. Âilesi cesedinin en sathî bir şekilde temizlenmesini aklından bile geçirmez.”

- "Hem vücutlarını tertemiz tutmak, hem sıhhatlerini idame etmek için Türkler hamama çok giderler. Onun için şehirlerde birçok güzel hamamlar mevcut olduğu gibi, hiç olmazsa bir tek hamamı olmayan hiçbir köy yoktur. Bütün hamamlar hep aynı şekilde yapılmıştır ve aralarında bazılarının daha büyük ve mermerlerle daha fazla süslenmiş olmasından başka hiçbir fark yoktur...
- Türkler çok yaşarlar ve az hasta olurlar. Bizim memleketlerdeki böbrek hastalıkları ve daha bir sürü tehlikeli hastalıkların hiçbirini bilmezler. Öyle zannediyorum ki Türkler'in bu mükemmel sıhhatlerinin başlıca sebeplerinden biri de sık sık hamama gitmeleri ve yiyip içmedeki itidalleridir.

- Çünkü az yemek yerler, Hıristiyanlar gibi karmakarışık şeyler yemezler, umumiyet itibarıyla içki alemleri yapmazlar ve daima idman yaparlar." (M. Thevenot Relation d'un voyage fait au Levant, s. 58, 70)

******

- "Türk evlerinde temizlik azami derecededir: Döşeme tahtaları halılar ve Mısır hasırlarıyla kaplıdır; pabuçlarla kunduraların merdiven önünde bırakılması adet olmak itibarıyla, odalarda, sofalarda çamurlara ve ayak izlerine pek nadir tesadüf edildiği halde, bütün evlerde her hafta muntazam tahta silinir." (M. Thornton; Etat Actuel de la Turquie, cilt 2, s. 343)

******

- "... Sünnet olmak ve vücuttaki tüyleri izale etmek, saçları kesmek, geniş elbiseler giymek, günde beş vakit abdest almak, her tabii ihtiyacın defini ve en ehemmiyetsiz kirleri müteakip yıkanıp temizlenmek,

yemekten sonra el ve ağız yıkamak, her hafta ev temizlemek, haftada bir kere ve hatta ekseriya birkaç kere hamama gidip gayet ucuz yıkanmak gibi adetleriyle Türkler'i görürüz."(A. Brayer; Neuf annees a Constantinople, cilt 1, s. 334)

Osmanlı'da Emniyet ve Asayiş

- Özellikle Osmanlı Devleti'nin Anadolu ile İstanbul havâlisine münhasır olan kısımlarında herhangi bir zâbıta vukûâtına pek rastlanmamıştır. Nâdiren meydana gelen zâbıta vukûâtının da, umûmiyetle hıristiyan unsurlar ve bilhassa Rumlar tarafından tertip edildiği tesbit olunmuştur. Bu hakikat, Osmanlıların ahlâkî seviye itibariyle ne kadar ileri bir millet olduğunu göstermeye kâfidir.
- Gerçekten Osmanlılarda yankesicilik, dolandırıcılık, hırsızlık, ihtikâr ve sahtekârlık tamamıyla meçhul şeyler olmuştur. Öyle ki, evlerin kapıları her zaman ardına kadar açık bırakılabilir ve yahut tahta bir mandalla tutturulabilirdi. Dükkânlar da aynı vaziyetteydi. Köyler ve Türkmen aşîretleri arasında da bu emniyet vardı.
- Bunlardan dolayı eski Türk zâbıtası âdetâ işsiz bir zâbıta şeklindedir. Avrupa müelliflerini asırlarca hayretler içinde bırakan bu ulvî ahlâk

seviyesinin başlıca âmili, elbette ki Kur'ân-ı Kerîm'dir. Zîrâ diğer dînlere mensub kimselerde bu seviye görülmemektedir.

- Nitekim Daily News gazetesinde neşredilen bir mektupta batı hıristiyanlığının îkâz edilerek ibret almaya ve intibâha dâvet edilmesi de, bundandır.
- Du Loir, Devlet-i Aliyye'de müşâhede ettiği emniyet ve asâyiş hakkında şöyle der:
- "Bu memlekette hemen hiçbir cinâyet hâdisesi olmaz! Eğer bir-iki fevkalâde hâdise zuhûr edecek olursa, onlar da ya ânî bir feverândan yâhut da yol kesen haydutların şekâvetlerinden ibarettir."
- Baltacı'nın Prut seferi esnâsında, bir müddet Osmanlı ordugâhında da bulunmuş olan meşhûr seyyah de La Motraye:
- "Ben Osmanlı mülkünde takriben ondört sene kaldım. Bütün şekâvetler gibi hırsızlığın da son derece nâdir olduğunu gördüm. Husûsiyle

İstanbul’da hiçbir hırsızlık hâdisesi olmadığına şâhid oldum. Yol kesip haydutluk yapanların cezâsı ağırdı. Ondört sene içinde bu cezâya altı haydut çarptırıldı.Bunlar da hep Rum ırkından idi. Türkler’de yankesicinin olduğu mâlum değildi. Bunun için ceplerin, el çabukluğundan korkusu yoktu...” der.

- İngiltere’nin İstanbul sefirliğinde bulunmuş olan Sir James Porter, bir Türk ve İslâm düşmanı olmasına rağmen şunları söyler:
- “Osmanlı’da yol kesme, ev soyma, dolandırıcılık ve yankesicilik gibi hâdiseler âdetâ meçhûl gibidir. Harp hâlinde olsun, sulh hâlinde olsun, yollar da evler kadar emîndir. Bilhassa anayolları takip ederek bütün Osmanlı mülkünü en mutlak bir emniyet içinde baştanbaşa dolaşabilmek her zaman mümkündür. Dâimî bir seyr u seferle yolcu adedinin çokluğuna rağmen vukuâtın fevkalâde azlığına hayret etmemek kâbil değildir. Nice yıllar içinde ancak nâdir hâdiselere tesâdüf edilebilir.”

- Fransız generallerinden Comte de Bonneval:
- “Haksızlık, tefecilik, tekelcilik ve hırsızlık gibi suçlara Türkler arasında rastlamak mümkün değildir. Gerek vicdânî bir akîdeden, gerekse cezâ korkusundan dolayı olsun, Türkler o kadar dürüstlük gösterirler ki, insan ister istemez onların doğruluklarına hayran kalır.” der.
- Ubucini de şâhid olduklarını şöyle ifâde eder:
- “Bu muazzam payitahtta dükkân sahipleri, herkesçe mâlum vakitlerde dükkânını açık bırakıp namaza gider. Geceleri evlerin kapıları alelâde bir mandalla kapatılır. Buna rağmen senede yalnız üç-dört hırsızlık vak’ası bile olmaz. Ancak ahâlîsi sırf hıristiyanlardan ibaret olan Galata ile Beyoğlu’nda ise hırsızlık ve cinâyet vak’alarının yaşanmadığı birgün bile geçmez. Taşralarda da iffet ve istikâmet aynı derecededir.
- Osmanlılar’daki dînî yaşayış, îmânı güçlendirdiğinden ve ictimâî dengeyi sağladığından hırsızlık ve gasba giden yollar vakıf müesseseleri

ile kapanmış oluyordu. Maddî ve mânevî zaferlerin temelindeki müessir, helâl kazanç idi. Yavuz

- Sultan Selîm Han'ın:
- "Şâyet askerlerimin torbasında yabancı bağlardan koparılmış meyve görseydim, Mısır seferinden vazgeçerdim. Haramla zafer elde edilmez!" sözü meşhurdur.

Osmanlı’da Güvenilirlik

- Türkiye'yi gezen Fransız yazar Aubry de la Motraye, başından geçenleri şöyle anlatmıştır:
- "Birçok tanıdıklarımın ve bilhassa daimi dalgınlığımdan dolayı herkesten fazla benim başıma gelmiş bir hal vardır: Muhtelif dükkanlardan öteberi satın alırken para vermek için koynumdan çıkardığım kesemi veyahut vakti anlamak için baktığım saatimi eşya yığınları arasında unuttuğum çok olmuştur. Bazen de vereceğim paranın iki mislini bıraktıktan sonra dükkancının mallarını ortadan kaldırıp yanlışlıkla fazla verdiğim parayı görmesine vakit kalmadan çekilip gittiğim olurdu. İşte bu dalgınlığıma rağmen Türk dükkanlarında hiçbir zaman tek bir meteliğim kaybolmamıştır; çünkü o gibi vaziyetlerde dükkancılar peşimden adam koşturmuşlar ve hatta eğer dalgınlığımın neticesini anladıktan sonra dükkana dönmemişsem, unuttuğum şeyi iade

için ikametgahımın bulunduğu Beyoğlu'na kadar adam gönderip bir çok defalar beni aratmışlardır.

- Mesela bir gün küçük bir Türk dükkanının önünde durmuştum. Bu yelpazeci dükkanında Türk erkeklerinin yaz sıcaklarında kullandıkları yelpazeler satılıyordu. Birçoklarına baktım; düz deriden ve en harcıalem olanlarından birini alıp parasını verdikten sonra çekilip gittim... Aradan tam üç hafta geçtikten sonra bir gün tesadüfen yelpaze aldığım dükkanın önünden geçerken, yelpazeci beni görür görmez çağırıp orada unutmuş olduğum saatimi gösterdi... Elime teslim etti. Ben bu Türk namuskarlığının daha yüzlerce misalini sayabilecek vaziyetteyim. Bizzat kendi başımdan geçen vakalar otuzdan fazla olduğu halde, bunların hiçbirinde hiçbir zaman Türkler'in namuskarlıktan ayrıldıklarını görmedim.«
- Aubry de la Motraye, Voyages en Europe, Asie et Afrique, cilt 1, 1727, s. 258-259.

******

- İsveç'in İstanbul sefirliğinde bulunmuş ve 17. yüzyıl Osmanlısını anlatan en önemli eser sayılan Tableau Général de l´Empire Ottoman (Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Tablosu)'un yazarı Mouradgea D'Ohsson da Motraye'inkine benzer tespitlerde bulunmuştur:
- "Osmanlı Türkleri, diğer faziletleri kadar namuskarlık, dürüstlük ve doğruluk gibi Kuran'ın en kuvvetli hükümlerine dayanan meziyetleri itibarıyla da şayan-ı takdirdirler... Osmanlı Türkleri'nin medhüsena edilecek meziyetlerinden biri de verdikleri söze umumiyetle sadık olmaları, hemcinslerini aldatmaktan ve emniyeti suiistimal ile insanların sade-dilliğinden istifadeye kalkışmaktan veyahut safderunluğunu istismar etmekten vicdan azabı duymalarıdır.
- Kendi milletdaşlarına karşı bütün muamelelerine hakim olan bu hisseye, hangi din ve mezhebe mensup olursa olsun bütün yabancılara karşı da riayet ederler. Bu noktada Müslümanla gayrimüslim arasında hiçbir fark

gözetmezler... Faziletle içtimai nizamın idamesi bakımından fevkalade bir kıymeti olan bu fikirler kanun esaslarıyla Kuran'ın şu güzel ayetlerine dayanmaktadır:

- - Hiç kimseyi aldatmayın; ölçüyü tam doldurun; doğru tartın; sözlerinizde, yeminlerinizde kendi aleyhinize bile olsa doğruluktan ayrılmayın.
- - Mukavelelerinizle pazarlıklarınızda hilekarlıktan kaçının.
- - El malını haksız yiyen, karnını yakacak bir ateş yemiş olur.«
- M. d'Ohsson, Tableau General de I'Empire Ottoman, cilt 4, Paris, 1791, s. 309.

******

- Daily-News gazetesinde neşredilen mektubunda bir İngiliz seyyahının anlattığı şu menkıbeyi lütfen dinleyin:
- Bugün kendi eşyamla, yol arkadaşım olan eski bir Macar zabitinin eşyasını nakletmek üzere bir köylünün yük arabasını kiraladım. Sandıklar, portmantolar, denkler, paltolar, kürkler, atkılar hep açıktaydı. Buralarda yatağın hayali bile mevcut olmadığı için, gece üstüne uzanmak üzere ben biraz kuru ot satın almak isteyince son derece nazik bir Türk bana refakat teklifinde bulundu. Köylü de öküzlerini koşumdan çıkarıp bizim bütün eşyamızla beraber sokağın ortasında bıraktı.
- Ben onun uzaklaştığını görünce:
- Burada birisi kalmalı dedim. Yanımdaki Türk hayretle sordu:
- Niçin?
- Eşyalarımızı beklemek için.

- Müslüman-Türk şu cevabı verdi:
- A! Ne lüzumu var. Eşyalarınız bir hafta gece-gündüz burada kalsa bile dokunan olmaz.
- Ben bu sözü kabul ettim ve döndüğümde herşeyi yerli-yerinde buldum. Şu noktayı da unutmamalı ki, o sırada İslam askerleri mütemadiyen gelip geçmekteydi... Bu vaka bütün Londra kiliselerinin kürsülerinden Hıristiyanlara ilan edilmelidir; içlerinden bazıları rüya gördüklerini zannedeceklerdir: Artık uykularından uyansınlar!"
- A. Ubicini, La Turquie Actuelle, Paris, 1855, s. 329-330.

******

- Çeşitli vesilelerle Türkiye'de bulunan yabancıların ortak bir görüşü vardır. Müslüman bir Türk ile iş yaptıklarında mukaveleye gerek olmadığını, sözün yeterli olduğunu ifade ederler. Elbette bu durum Türk-İslam ahlakının doğal bir sonucudur. Kuran ahlakına sahip olan Müslümanlar Bakara Suresi'nde "... ahidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler..." şeklinde tarif edilir. Ayetin devamında ise "İşte bunlar, doğru olanlardır ve muttaki olanlar da bunlardır." (Bakara Suresi, 177) şeklinde buyrulur.
- Fransız generallerinden Comte de Bonneval, Türkler'in dürüstlüğüne hayran kaldığını şöyle belirtmiştir:
- "Haksızlık, tekelcilik, hırsızlık gibi suçlar Türkler arasında adeta yok gibidir. Kısacası ister vicdani bir akideden, ister ceza korkusundan mütevellit olsun, o kadar dürüstlük gösterirler ki, insan çok defa Türkler'in doğruluğuna hayran kalır."

- Comte de Bonneval, Anecdotes Veniti ennes et Turques ou nouveaux memoires du Comte de Bonneval, cilt 1, Francfort, 1740, s. 215.
- Bir Türk tüccarın dürüstlük konusundaki titizliği başka bir kaynakta şöyle dile getirilir:
- "Yabancı bir kumaş tacirinin Osmanlı ülkesine gelerek bir kumaş imalathanesinin mallarını beğenip hepsini almak istedikten sonra, mal sahibinin kumaş toplarını denklerken bir top kumaşı ayırdığını görüp bu hareketinin sebebini sorması üzerine, Osmanlı esnafı "Onu sana veremem, kusurludur" cevabını vermiştir; yabancı tacirin "Ziyanı yok, önemli değil" demesine rağmen Osmanlı esnafı o kumaş topunu vermemekte direterek, "Benim malımın kusurlu olduğunu söyledim biliyorsunuz. Fakat siz onu kendi memleketinizde satarken, alıcılarınız orada benim bunları size söylemiş olduğumu bilmeyeceklerdir. Böylece de müşterilerinize kusurlu mal satmış olacağım. Neticede Osmanlı'nın gururu, şeref ve haysiyeti rencide olacak, bizi de hilekar sanacaklardır.

Onun için bu sakat topu asla size veremem..." diyerek kumaşı vermeyişinin sebebini izah etmiştir."

- Samiha Ayverdi, Küplüce'deki Köşk, Hülbe Yay., İstanbul, 1989, s. 189.

******

- A. de la Motraye şöyle der:
- “Türkler’in namuskârlığını ifâde etmek husûsunda bir an bile tereddüt edemem. Ben dalgın bir kimseyim. Muhtelif dükkânlardan öteberi satın alırken bazen kesemi, bazen vakti anlamak için baktığım saatimi eşyâ yığınları arasında unuttuğum çok olmuştur. Bazen de vereceğim paranın iki mislini bıraktıktan sonra, dükkâncının fazla verdiğim parayı görmesine vakit kalmadan çekip gittiğim olur. Fakat şunu ifâde edeyim ki, benim bütün bu hâllerime rağmen Türk dükkânlarında hiçbir şeyim ve bir tek meteliğim bile kaybolmamıştır. Zîrâ dükkâncılar, vaziyeti

anlar anlamaz peşimden hemen adam koştururlar. Eğer dalgınlığımın neticesini anladıktan sonra dükkâna dönememişsem, o zaman da unuttuğum şeyi iâde için ikâmetgâhımın bulunduğu Beyoğlu'na kadar adam gönderirler. Bu hâl bir kez değil, defalarca tahakkuk etmiştir."

- A. L. Castellan'ın Osmanlı'daki eşsiz namusa dâir anlattığı şu hâdise, çok ibretlidir:
- "Dostlarımdan biri anlattı: İçinde bin kuruş bulunan bir torba ile İstanbul'dan Beyoğlu'na dönüyordum. Tophane iskelesi'ne çıkarken torbam yırtıldı. İçindeki bütün paralar da dökülüp rıhtımın üstüne dağıldı, bazıları da denize yuvarlandı. Ben «eyvah» bile diyemeden hemen oradaki halk, paraların üstüne üşüştü. Herkes bulabildiği kadar topluyordu. Ben şaşkınlıktan donmuş bir vaziyette ne yapacağımı bilemiyor, sadece bu hareketleri büyük bir endişe içinde takip ediyordum.

- Bir de ne göreyim! Herkes, topladığı paraları deniz kenarında kalan torbama koyuyordu. Bunun üzerine içim biraz ferahladı. Hattâ kayıkçılar da, suya dalıp, denizin dibine gitmiş olan kuruşları çıkarmışlardı. Bütün bunlara karşı cömertlik göstermek istedimse de vazîfelerini yapmış olduklarından bahsederek her biri bir tarafa çekildi.
- Zaten o kadar kalabalıktılar ki, hepsine bahşiş yetişmezdi. Toplanan bütün paralar torbaya konduktan sonra bir hamal da onu yüklenip doğru evime kadar götürdü. Eve girdikten sonra büyük bir merak içinde paramı hemen saymaya başladım. Birçok ziyâna uğramış olduğumu zannediyordum ki, bin kuruşumun da tam olarak torbada olduğunu görünce hayretler içinde kaldım. Gözlerime inanamadım; bir daha saydım. Evet tek bir kuruşum bile eksik değildi."
- Charles Mac-Farlane, bir Türk düşmanıdır. Buna rağmen şu itirafı yapmaktan kendini alamaz:

- “Dostum M.W’nin yemiş mevsiminde Çeşme ile İzmir arasında ekseriyetle ulak olarak kullandığı Bucalı Mustafa isminde fakir bir köylü vardı. Bu adamcağız altın torbalarını yüklenerek İzmir’den umûmiyetle akşamları hareket eder, bütün gece yol yürür ve sarp dağlar aşmak suretiyle otuz fersah gittikten sonra ertesi sabah kıymetli yüküyle Çeşme’ye varırdı. Bazen yolun bir kısmını katır üstünde katettiği olurdu. Fakat dağlara yaklaşınca daha çabuk gitmek için hayvanından inerdi. Sisamlılar’dan başka korktuğu yoktu. Fakat Mustafa onlara hiç rast gelmediği için, hiçbir zaman karşılaşmayacağına hükmediyordu. İşin asıl şaşılacak tarafı, yol boyunca herkesin onu tanıması ve taşıdığı yüklerin ne olduğunu bilmeyen kalmamasıydı. Buna rağmen İzmir tâcirleri içinde parasını o kadar tehlikeli bir yoldan göndermekte tereddüt eden yoktu...”
- Fransız şâiri Lamartine de, seyahatnâmesinde İstanbul’dan ayrılırken Eyüb Sultan’da bir kahvenin önünden hareket edişini şöyle anlatır:

- “... Yola çıkışımızı seyretmek için halk etrafımıza toplanmıştı; fakat hiçbir hakârete uğramadığımız gibi eşyâmızdan da hiçbir şey zâyî olmadı. Osmanlı’da doğruluk, sokaklarda dahî bir fazîlet hâlindeydi. Kahvenin önündeki ağaçların altında oturanlar ve yoldan gelip geçen çocuklar, at ve arabalarımıza eşyâlarımızı yüklerken bize yardım ettiler. Yere düşen öteberilerimizi ve unuttuğumuz şeyleri toplayıp kendi elleriyle bize getirdiler.”
- Osmanlı Kerim Devleti'nin, kurmuş olduğu medeniyetin doğruluk ve adalet üzerine cihana ışık saçtığı günlerde, Hollanda Ticaret Odası'nda bir karar alınırken oyların eşit çıkması halinde, oda reisinin :
- "İçinizde Türklerle alış veriş eden var mı?" diye sorduğunu ve birinden "evet" cevabını alınca da onun oyunu, imtiyazlı olarak iki oy olarak kabul edip karara varır.
- Türklerle alışverişte bulunan kişiye bu alış veriş Avrupa'da ayrı bir itabar ve güven kazandırmaktadır. Bundan dolayı da gittiği yerde

imtiyazlı konuma gelmektedir. Çünkü Osmanlı’da ticaretin her alanında dürüstlük ve ahlak en önemli değerdi.

Osmanlıda Askerlik

- Kanuni devrinde 7 yıl boyunca (1555-1562) Avusturya sefiri olarak İstanbul'da bulunan Ogier Ghiselin de Busbecq, Türkler'in askeri yönünden şöyle söz eder:
- "Türkler, sefer esnasında sabırlı, tahammüllü ve iktisatlı hareket ederler. Türk sistemini kendi sistemimizle mukayese edince istikbalin başımıza getireceği şeyleri düşünerek titriyorum. Bu ordu galip gelecek ve payidar olacak, biz ise mahvolacağız. Çünkü Türkler hiç sarsılmamış kuvvete sahip oldukları gibi, kendilerine has zafer itiyatları, meşakkatlere tahammül kabiliyeti, intizam, disiplin, kanaatkarlık ve uyanıklık var."
- http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupk/ka/unxxii.htm.

******

- Allah Al-i İmran Suresi'nde iman edenlerin güçlü ve cesur karakterlerini şu şekilde tarif eder:
- ***Nice peygamberle birlikte birçok Rabbani (bilgin)ler savaşa girdiler de, Allah yolunda kendilerine isabet eden (güçlük ve mihnet)den dolayı ne gevşeklik gösterdiler, ne boyun eğdiler. Allah, sabredenleri sever. Onların söyledikleri: "Rabbimiz, günahlarımızı ve işimizdeki aşırılıklarımızı bağışla, ayaklarımızı (bastıkları yerde) sağlamlaştır ve bize kafirler topluluğuna karşı yardım et" demelerinden başka bir şey değildi.*** (Al-i İmran Suresi, 146-147)

Osmanlıda Adalet ve Hoşgörü

- Osmanlı Türkleri; Kuran'da "Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor..." (Nisa Suresi, 58) şeklinde bildirilen emri yüzyıllardır uygulamışlardır; uygulamaya da devam edeceklerdir.

*****

- Boğdan Beyi Büyük Stefan'ın oğullarına vasiyetinde söz konusu gerçek şöyle dile getirilmiştir:
- "Belki de yakında himayeye muhtaç olacaksınız. Asla Rus'a yanaşmayın, haindir sizi yok eder. Fakat kendinizi Osmanlılar'a emanet edin, adil ve merhametlidirler."
- E. Esenkova, Türk Düşüncesi, Şubat 1955, s. 196.

- Mohaç Savaşı'nda Türkler'e esir düşen Bartholomeus Georgievic'in 1544 tarihli Türkler'in Gelenek ve Görenekleri isimli eserinde, Türkler'in sefer zamanında dahi adaleti gözettiklerine şöyle dikkat çekilmiştir:
- "Savaş zamanında öyle sıkı bir disiplin vardır ki, hiçbir asker adaletsiz bir şey yapmaya cesaret edemez. Adaletsizlik yapan hiç acımaksızın cezalandırılır. Gözcüler ve düzen sağlayıcılar vardır... Geçip gidilen yolların kıyısındaki bağ ve bahçelerde sahiplerinin izni olmaksızın, bir elma bile koparılamaz."
- Onur Bilge Kula, Alman Kültüründe Türk İmgesi, Gündoğan Yay., Ankara, 1993, s. 164.

__**Osmanlıda Tevazu**__

- وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلاَمًا

- ***O Rahman (olan Allah)ın kulları, yeryüzü üzerinde alçak gönüllü olarak yürürler ve cahiller kendileriyle muhatap oldukları zaman "Selam" derler.***[1]
- A. Brayer, 19. yüzyılda Paris'te yayınlanan Neuf annees a Constantinople (Konstantinopolis'te Dokuz Yıl) isimli eserinde, Türk tevazusunun üzerinde durmuş; bunun kaynağının Kuran olduğunu şöyle belirtmiştir:

---

[1] Furkan, 25/63.

- "Müslüman Türkler arasında kibir ve gurur adeta bilinmez. Kuran'ın en şiddetle yasakladığı temayüllerin biri de budur... Bir taraftan da sürekli olarak alçak gönüllülük telkin edilir... İşte bundan dolayı Müslüman Türk'ün yürüyüşünde vakar ve ihtişam olmakla beraber, katiyen kibir ve azamet yoktur. Daima yavaş sesle konuşur; el ve kol hareketlerinde hiçbir zaman zorla hükmeden bir eda sezilmez; hizmetinde tatlılık ve kolaylık vardır."
- A. Brayer, Neuf Annees a Constantinople, cilt 1, Paris, 1836, s. 198-199.

Osmanlıda Nezaket

- Sözlüklerde yer alan "İstanbul efendisi" veya "Osmanlı beyefendisi" gibi tabirleri araştırırsanız, bunların Türkler'in kibarlığını, inceliğini ve nazikliğini anlatmak için kullanıldıklarını görürsünüz. Söz konusu durum, çeşitli Batılı araştırmacıların eserlerinde de sık sık dile getirilmiştir:
- "... Müslüman-Türk nezaketinden bahse mecbur olduğumu zannediyorum... (Nezaket) Türkler'de bilakis milli seciyelerini teşkil eden sarsılmaz hakkaniyet ve adaletle hayırhahlık ruhunun tabii bir neticesidir. Zaten Kuran'da nezakete ait ayetler vardır ve o mukaddes kanunun bütün düsturları gibi bu ayetler de aynen ve harfiyen tatbik edilir."[60] (A. Brayer) «
- A. Brayer, Neuf Années à Constantinople, cilt 1, s. 293.

******

- (Türk kayıkçıları) Son derece naziktirler. Adeta bir harp halini andıran karışıklıklar içinde bile insan hiçbir hakarete uğramadan ve hatta hiçbir küfür sözü işitmeden hedefe vardığını görünce hayretler içinde kalır."
- Antoine-Laurent Castellan, Lettres sur la Grece, I'Hellespont et Constantinople, cilt 2, 1811, s. 91.

******

- "Paşasından sokak satıcısına kadar istisnasız hepsinde birer derebeyi ihtişamı vardır. Hepsi aynı terbiyeyi görmüş ve bir nevi asalet vakarı içinde yetişmiş oldukları için, eğer kıyafet farkları olmasa, İstanbul'da bir aşağı tabakanın mevcut olduğunu ilk bakışta hiç kimsenin fark etmesine imkan olamaz... Gerçekten, görünüşe göre İstanbul'un Türk halkı Avrupa'nın en nazik ve en kibar cemaatidir." (Edmondo de Amicis, Yazar)
- Edmondo de Amicis, Constantinople, Paris, 1883, s. 415, 420.

Osmanlıda İyilikseverlik

- "Bütün gezilerimde Türkler'in hatırşinaslıklarıyla lütufkarlıklarını gösteren birçok vaziyetlerle karşılaştım. Şahit olduğum deliller beni bu milletin iyi kalpli ve insanı minnettar edecek hareketlere pek meyyal olduğuna... ikna etmiş oldu. İstanbul civarındaki gezintilerimde ben hep bu milletin lütufkarlığıyla misafirperverlik aşkına şahit oldum. Rastgeldiğim hangi Türk'e yol sorsam, hemen bana rehberlik etme teklifinde bulunuyor, yiyecek ve içecek şeyler hususunda elinden gelen ikramda kusur etmemek suretiyle de hep aynı kibarlığı gösteriyordu."
- L.H. Delamarre, Voyage en Krimée, suivi de la Relation de I'Ambassade envoyée de Petersbourg à Constantinople, 1802, s. 208.

******

- "Türkler'in riayet ettikleri İslam'ın beş şartının dördüncüsü de zekattır... Türkler bu şartın ifasında kusur etmezler, çünkü çok hayır severler; din

ve mezhep ayırt etmeksizin ister Müslüman, ister Hıristiyan, ister Yahudi olsun, bütün muhtaçlara yardım ederler; onun için Türkler arasında fukaraya pek az tesadüf edilir... Kimisi daha hayattayken servetiyle fukaraya bakar, kimisi ölürken hastaneler tesisi yahut köprülerle kervansaraylar veyahut yol boylarında çeşmeler inşası için muazzam sermayeler bırakır; hatta birçokları da bu hayrat ve hasenatı daha sağlıklarında yaparlar; bazıları ölürken köleleriyle cariyelerini azat ederler; keseleriyle hayrat yapamayanlar ana yolların tamirinde çalışarak, yol boylarındaki su haznelerini doldurarak, sellerde suların civarında durup yolculara tehlike işareti vererek kollarıyla hayır işlerler, bütün bunlara mukabil katiyen para almazlar ve hatta eğer teklif edilecek olursa para için değil, fisebilillah çalıştıklarını söyleyerek reddederler."

- M. Thevenot, Relation d'un Voyage Fait au Levant, Paris, 1665, s. 95-97.

Vakar Ağırbaşlılık

- "Osmanlı Türkleri'nin milli seciyesini teşkil eden vakarın, ağırbaşlılığın tasviri kolay değildir. Dünyada huzur ve sükuna bundan daha müptela millet yoktur... Biraz fevkalade bir şey ve mesela bir ecnebi kıyafeti, garip bir şey, tuhaf bir hayvan görecek olursa biraz durur, soğukkanlılıkla bakar, gülümser ve daha fazla oyalanmaya lüzum görmeyerek yoluna devam eder. Sokakta toplanmak, birini kovalamak, sevinç veyahut hayret taşkınlıklarına kapılmak gibi haller hiçbir Müslüman Türk şehrinde halk arasında bile hiçbir zaman görülmeyen hareketlerdir."
- M. d'Ohsson, Tableau General de I'Empire Ottoman, s. 356.

******

- "Türk çocukları başka memleketlerdekilere benzemezler. Ne gürültü ederler, ne de ağlayıp dururlar. Şarkta geçirdiğim üç seneye yakın zaman zarfında hiçbir Türk çocuğunun bağırıp çağırdığını işitmedim. Mektebe gittiklerini gördüğüm yavruların tavırları sakin, yürüyüşleri tıpkı yaşlı başlı Osmanlılar gibi vakurdu."
- A. Ubicini, La Turquie Actuelle, Paris, 1855, s. 283.

Konuşma üslubu

- Türklerin konuşmalarına şahit olan bazı Batılı gözlemciler, Türklerdeki güzel hitap biçimini şöyle anlatırlar:
- "Bu milletin o kadar tatlı bir konuşma tarzı vardır ki bütün medeni milletlere örnek olabilir."
- Charles Mac Farlane, Constantinople et la Turquie, cilt 2, Paris, 1829, s. 81.

******

- "Öfke ile intikam hissinin mahsulü olduğu kadar kumarbazlığın da tabii bir neticesi olan küfürbazlık Hıristiyan memleketlerinde müthiş surette ve tamamıyla kafirce sarfedilip durduğu halde, Türkiye'nin ne sokaklarında duyulabilir, ne de evlerinde işitilir. Bu halin bizim yüzlerimizi kızartacak ve bizi hayretler içinde bırakacak tarafı da şudur

ki, Türkler'in yalnız ağızlarında değil, dillerinde de küfür kelimeleri yoktur. Onlar yalnız 'Vallah' diye Allah'a kasem ederler."

- Du Loir, Les voyages du Sieur du Loir, Paris, 1654, s. 189.

Osmanlıda Aile

- 19. yüzyılda İstanbul'da bulunan bir araştırmacının konuyla ilgili gözlemleri şunlardır:
- "Erkeklerde de kadınlarda da evlat sevgisi çok barizdir. Türkler'in hafta tatiline tesadüf eden Cuma günü ve bilhassa Ramazan ve Bayram günleri sokaklarda Müslüman Türk'ün göğsünü kabartan oğlunun elinden tutup ağır ağır gezdirdiği, çocuk yorulunca kucağına aldığı, daima devam ettiği kahvede yanına oturtup şefkatle hitap ettiği, evladına tam bir ana özeniyle baktığı, ihtiyarlarından gençlerine kadar bütün diğer Müslüman Türkler'in de çubuklarını bırakıp çocuğa alakayla baktıkları ve ilerde (İnşallah) ihtiyarlık desteği olacak bir oğul sahibi olduğu için babayı tebrik ettikleri görülür...
- Bu şefkat tezahürlerine başka memleketlerde de tesadüf edilir; fakat arada dağlar kadar fark vardır! Birtakım boş menfaat kaygıları, eğlence

düşkünlükleri, çok defa kadınların da iştirak ettikleri ticari muamele gaileleri, kısacası başka memleketlerin herşeyleri çocuklara karşı şefkatlerini azalttığı halde, harem hayatı bilakis bütün bu hislerin bir merkezde toplanıp artmasını temin etmektedir. İşte bundan dolayı Türkiye'de çocuklar yetişip adam oldukları zaman analarıyla babalarını yanlarında bulundurmakla iftihar ettikleri ve küçükken onlardan gördükleri şefkate mukabele etmekle bahtiyar oldukları halde, başka memleketlerde çok defa çocuklar olgunluk çağına girer girmez analarıyla babalarından ayrılmakta, mali menfaatleri hususunda onlarla çekişe çekişe münakaşa etmekte ve hatta bazen kendileri refah içinde yaşadıkları halde onları sefalete yakın bir hayat içinde bırakmakta ve zavallılara karşı adeta yabancılaşmaktadırlar."

- A. Brayer, Neuf Années à Constantinople, cilt 1, s. 224-226

Osmanlıda Çevreye Verilen Değer

- Avrupa'da hayvanlar ve ağaçların kıymeti bilinmezken, Türkler'in bunları korumak için teşkilatlar, vakıflar ve hastaneler kurdukları tarihi bir gerçektir. Bu durumu bizzat kendi gözleriyle gören Avrupalı araştırmacılar hayretler içinde kalmışlardır:
- "Türk şefkati hayvanlara bile şamildir. Bunları beslemek için vakıflar ve ücretli adamlar vardır; bu adamlar sokak başlarında köpeklerle kedilere et dağıtırlar. Bu hayvanlar o sadakaya alışmış oldukları için, besicilerinin seslerini o kadar iyi tanırlar ki, işitir işitmez hemen sokak başına üşüşmekte hiçbir zaman kusur etmezler... Kısır ağaçların kuraklıktan kurumalarına meydan vermemek üzere bir işçiye ücret verip sulanmalarını temin edecek kadar hayrat ve hasenatta ileri giden... Müslümanlara da tesadüf edilir. Birçok Türkler de sırf azat etmek için kuş satın alırlar... Kasaplar her gün muayyen miktar kedi ve köpek

beslemekle mükellef kılınır. Şam'da hastalanan kedilerle köpeklerin tedavisine mahsus bir hastane vardır." (Jean Antoine Guer)

- Guer, Moeurs et usages des Turcs, cilt 1, Paris, 1747, s. 221.

******

- "Türkler'in tabiat güzelliklerine o kadar hürmetleri vardır ki, eğer bir ağaç bulunan yerde ev yapacak olurlarsa, damlarının en güzel ziyneti saydıkları bu ağaca kafi gelecek bir açıklık bırakırlar. İşin doğrusunu isterseniz, bir bacayı güzel bir ağaçlıkla mukayese edin de ondan sonra bana Türkler'in haklı olup olmadıklarını söyleyin." (Lady Craven)
- Lady Craven, Voyage de Milady Craven à Constantinople, Paris, 1789, s. 171.

******

- "Türkler canlı ve cansız mahlukatın hepsiyle iyi geçinirler: Ağaçlara, kuşlara, köpeklere, velhasıl Allah'ın yarattığı her şeye hürmet ederler; bizim memleketlerde başı boş bırakılan veyahut tazib edilen bu zavallı hayvan cinslerinin hepsine şefkat ve merhametlerini teşmil ederler."(Lamartine)
- Lamartine, Voyage en Orient, cilt 2, Paris, 1896-1897, s. 259.